

LAISVĖJANČIOS POEZIJOS VERTINIMO YPATUMAI ŽURNALO „NEMUNAS“ RECENZIJOSE (1973–1990)

NERINGA BUTNORIŪTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: žurnalas „Nemunas“, poezijos modernėjimas, vertinimas.

Key words: „Nemunas” magazine, shifting poetry, the assessments.

1967 m. Kaune pradėtas leisti netradicinis meninis žurnalas „Nemunas“ (nuo 2004 m. – vienas iš šiuo metu leidžiamų kultūros savaitraščių) – išskirtinis to laikotarpio reiškinys, sovietmečiu reprezentavęs humanitarinės kultūros proveržį. Šiame netradiciniu formatu leistame žurnale kryptingai siekta ugdyti jauną kūrybingą asmenybę ideologijai nepaklūstančia medžiaga, vertimais, saviraiškais (daugiausia poezijai) skirtais puslapiais. Tačiau vis dar nėra pagrįsta, ar „Nemune“ reiškiamos idėjos ir vertinimai galėjo padėti lietuvių kūrėjo žodžiui laisvėti.

Pirmojo redaktoriaus A. Drilingos sumanytas žurnalas itin svarbus Kaunui ne tik todėl, kad buvo sąmoningai leistas atitrūkus nuo cenzūros centro. Jau nuo pokario laikinojoje sostinėje, virtusioje pramoniniu miestu, neliko jokios visa vienijančios kultūrinės įstaigos, o žymesniems rašytojams ilgą laiką atstovavo bene vienintelis Juozas Grušas. Todėl „Nemunas“ tapo svarbia tribūna besiburiantiems Kauno rašytojams. Praėjus penkiolikai metų nuo žurnalo leidimo pradžios, redaktorius L. Inis pažymi, kad kauniečių kūryba publikuojama beveik kas antrame numeryje (*Kauno tiesa*, Nr. 142, 1982). Toks plėtėjantis rašančiųjų ratas palieka pėdsaką – „Nemuno“ iniciatyva paskatina įsteigti Rašytojų sąjungos Kauno skyrių. Be abejo, vienas skaitomiausių sovietmečio kultūrinių leidinių (žurnalo tiražai siekė nuo 16 000 iki 100 000 egzempliorių) neapsiribojo tik šiuo miestu, bet buvo reikšmingas respublikinio masto reiškinys: redakcijos darbuotojai, lankydami įvairius literatų sambūrius visoje Lietuvoje, atliko šviečiamąją veiklą, kai kurie „Nemuno“ numeriai buvo skiriami tam tikro regiono ar profesijos atstovams pristatyti.

Sovietmečiu, kai kultūrinė atmosfera buvo nepalanki kūrėjo originalumui, jo individualiems siekiams, „Nemunas“ sukūrė laisvesnio leidinio mitą. Pasak istoriko A. Streikaus, 7-ojo dešimtmečio viduryje, keičiantis valdžiai Maskvoje, ideologinė kontrolė trumpam susilpnėjo, todėl atsirado proga pristatyti ir išversti nemažai tekstų, kurie iki tol Lietuvoje buvo neprieinami (Streikus, 2008, 39). 1967 m. pradėta leisti „Nemune“ galėjo atsispindėti ši jaunų žmonių pasaulėžiūrai formuoti palanki tendencija – jau pirmaisiais žurnalo leidimo metais pasirodė O. Mandelštamo, M. Cvetajevos eilės, M. Prusto „Vertėjo frazės“ fragmentas, D. Džoisio apsakymas „Mirusieji“ (kai kurių užsienio autorių pristatymus rengė T. Venclova) ir kiti verstiniai tekstai. Žurnale vertimus publikavo ne tik juos siūlę vertėjai, bet ir redakcijos darbuotojai, žinomi poetai (tarp jų – vėliau cenzūros sankcijų sulaukęs V. Bložė,

S. Geda, T. Venclova) ir jaunieji literatai, taip ugde žodžio meistriškumą. „Lango į Vakarus“ apibūdinimą šiam leidiniui kūrė ir pasakojimai apie neformalaus jaunimo judėjimus, pristatomos avangardinės literatūros kryptys. Kaip liudija Literatūros skyriuje dirbęs poetas R. Keturakis, 8-ojo dešimtmečio pradžioje per JAV ambasadą tuometiniame Leningrade tik „Nemuno“ redakciją kurį laiką pasiekdavo vertingos informacijos teikęs vakarietiškas žurnalas „Amerika“. Be to, šiame „Nemune“ kritiniais 1972 m. publikuotas ir plačiai nuskambėjęs V. Kubiliaus straipsnis „Talento mįslės“, kuriame viešai abejojama ideologijos veikiamos literatūros verte ir meniškumu. Taigi šis kitose respublikose prenumeruoti uždraustas lietuvių žurnalas galėjo būti informacinis baras, teikęs skaitytojams kitoki nei oficialiosios pozicijos siūlomą literatūros ir kultūros pažinimą.

Lietuvių poezijos klestėjimo laikotarpiu žurnale pastebimas savitas „kūrybos mokyklos“ laukas. Jame autoritetingi poetai atlieka savotišką mokytojų, formuojančių kūrybine branda jaunesnių kūrėjų nuostatas, vaidmenį. „Nemune“ tikslingai skelbta pripažintų kūrėjų poezija tiek atskleidė literatūros panoramą, tiek, susidūrus su cenzūra, žurnalo redakcijai padėjo švelninti kritiką. Ne vienas žinomas poetas rubrikose „Iš literatūros konsultanto užrašų“ (1974–1976 m.), „Kūrybos mokykla“ (1978–1980 m.) dalijosi patirtimi, svarstė su kūryba ar poeto visuomenine pozicija susijusius klausimus. Šios krypties straipsniuose ryškiausiai susidūrė dviejų skirtingų kartų atstovų pozicijos – E. Mieželaičio, kuriančio sėkmingo socialistinio kūrėjo mitą, ir M. Martinaičio, atsargiai teigiančio tikrovę, individualią kūrėjo tiesą (vėliau jo esesiniai straipsniai virto knyga „Poezija ir žodis“ (1977 m.)). Nesunku pastebėti, kad pastarojo pozicija politinio ir kultūrinio sąstingio metu buvo įtakingesnė ir vis aktualesnė paskutiniaisiais Sovietų Sąjungos gyvavimo metais.

Jauno kūrėjo aktyvumo skatinimas – vienas svarbiausių „Nemuno“ uždavinių, todėl žurnalo publikacijas ypač praplėtė skelbiama debiutantų poezija. „Nemunas“ orientavosi į kokybišką kūrybos publikaciją, pirmasis skelbė garsių ir dar nežinomų rašytojų kūrinius bei ilgainiui tapo barjeru, padedančiu atrinkti autorius, pajėgius leisti pirmąsias knygas. Šis svarus nuopelnas neatsiejamas nuo Literatūros skyriuje dirbusių poetų A. Mikutos (1967–1972 m.) ir kiekvienam kūrėjui individualius patarimus teikusio R. Keturakio veiklos (1972–1991 m.). Daugelis šiandien žinomų poetų debiutavo būtent šiame žurnale, o jų kūrybinė veikla „Nemune“ buvo toliau skelbiama bei ganėtinai nuosekliai vertinama recenzijose.

Atrodytų, 1967–1990 m. laikotarpis aprėpia ganėtinai daug skirtingų rašytojų kartų, bet literatūros klausimus aptariančiuose žurnalo straipsniuose ir recenzijose daugiausia rašoma apie anuometinę vadinamąją 8-ojo dešimtmečio poetų kartą, kuriai išskirti kertiniu kriterijumi tampa debiutinės knygos pasirodymo laikas. „Nemuno“ skirstymu, šiai kartai, datuojamai imtinai pagal 1970–1980 m. debiutus, priskiriami tokie žurnale aptariami ir publikuojami ryškiausi šios kartos atstovai: A. Verba, O. Baliukonytė, H. Čigriejus, G. Cieškaitė, A. Grybauskas, A. A. Jonynas, D. Kajokas, V. Kukulas, G. Patackas, V. Rubavičius. Pažymėtina, kad nuo 1986 m. „Nemune“ nebebuvo skelbiama polemika literatūros klausimais, beveik nustota recenzuoti knygas, todėl apie 9-ajame dešimtmetyje debiutavusius autorius (pavyzdžiui, K. Navaką, A. Marčėną, S. Stacevičių) žinoma nedaug. Tuo laiku debiutantus ėmė telkti almanachas „Veidai“ (1985–1990 m.). Taigi kitas leidinys perima „Nemuno“, aukso amžių gyvenusio 8-ajame dešimtmetyje, literatūrinę misiją.

Pasak 8-ojo dešimtmečio poetų kūrybos dominantes aptarusios literatūrologės R. Tūlytės, šios kartos poetų kūryba prisideda prie sovietinės lietuvių poezijos tradicijos griūtės

(Tūtlytė, 2006, 197). Jie – jau nebe pokario poetai, išgyvenę dramatiškus istorijos įvykius, tačiau juos formuoja aplinka. Šios kartos atstovė G. Cieškaitė teigė, kad iš aplinkos buvo gaunama daug teorinės, su ideologiniu ugdymu susijusios informacijos, tačiau jauni kūrėjai neautė jos sąlyčio su tikrove, persiėmė nihilizmu, tvyrojo nesvarumo jausmas (*Nemunas*, Nr. 4, 1983). 8–9-uju dešimtmečiais skelbtose „Nemuno“ recenzijose vertinama jaunųjų poezija – įvairiakryptė: nuo tradicijos (S. Jonauskas, J. Kalinauskas) iki avangardinių (V. Baltuškevičius, A. Grybauskas, V. Rubavičius) kūrybos proveržių, nuo sovietmečiu reikšmingos pilietinės-visuomeninės (A. Genys, R. Vanagas) iki išpažintinio, individualistinio pobūdžio (G. Cieškaitė, A. A. Jonynas, D. Kajokas) poezijos. Ši karta vienija skirtingos stiliškos, pasaulėvaizdžio poetus, todėl jų kūryba galėjo būti prieštarinčiai vertinama recenzijose, kurioms įtakos galėjo turėti ideologinės nuostatos.

„Nemuno“ recenzijų skiltis atsirado sulig po 1972 m. įvykių prasidėjusia kultūrine stagnacija (tada modernių idėjų nepabijojusį redaktorių A. Drilingą pakeitė ideologiniams auklėjimui reiklesnis L. Inis). Naujos knygos žurnale buvo gana intensyviai aptariamoms 1973–1986 m., paskutinė recenzija išspausdinta 1989 m. rugsėjį. Sovietmečiu Lietuvos rašytojų sąjunga išskirtinį dėmesį skyrė jauniems kūrėjams, todėl recenzijų skiltis „Nemune“ pretendavo tapti terpe, kurioje būtų galima vertinti ir kontroliuoti jaunųjų kūrybos srautą. Tai matyti ir žurnale: iš 73 numerių, kuriuose 1973–1990 m. buvo recenzuojami poezijos leidiniai, dėmesio centre – 8-ojo dešimtmečio poezijos debiutantų ir kūrėjų (96 knygos aptartos 60-yje „Nemuno“ numerių), daug rečiau – vyresniosios kartos poetų leidiniai (24 numeriai – 32 knygos). Vos 14 iš 102 recenzijų skirtos socializmo nuostatas aktualinančioms poezijos leidiniams aptarti. Taigi jaunimui skirtas žurnalas „Nemunas“ iš tiesų daug dėmesio rodė jauniems kūrėjams, ne tik skatindamas kūrybiškumą per grožinės literatūros publikacijas, bet ir vertindamas jų kūrybos rezultata – pirmąsias ir vėlesnes poezijos knygas. Minėtina, kad žvilgsnis į vyresniųjų poetų leidinius dažnai nebuvo toks atidus (pavyzdžiui, aptariant kūrybos rinktines recenzentams stigo analitiškumo). Tokiose publikacijose žvelgta į tai, ar poetas „neatsilieka“, kūrėjai sieti su jau išryškėjusia, kartais numanoma, epigonus traukiančia pasaulėjauta, pasitaikė atveju, kai vyresnieji buvo pavadinami jaunesniųjų mokytojais, įkvėpėjais (pavyzdžiui, P. Skirmantas taip atsiliepė apie J. Vaičiūnaitę, S. Mikutaitę, R. Kanopkaitę – apie A. Mikutą). Todėl šiame straipsnyje labiau gilinamasi į 8-ojo dešimtmečio kūrėjų leidinių vertinimus.

Žurnale publikuotos recenzijos liudija apie praėjusio laikotarpio vertybes, kūrybinę ir kultūrinę atmosferą, kurioje poezija brendė. Kūrybos vertinimus „Nemune“ veikė 8–9-uju dešimtmečiais buvusios gajos literatūros kritikos tendencijos, kurioms įtakos turėjo silpnėjantis socialistinio realizmo metodas. Tik prieš 1990 m. buvo sudarytos sąlygos skatinti kritikus atsižvelgti į kūrinių kaip individualią estetinę vertybę. Daugelyje „Nemuno“ recenzijų atsispindi tai, ką yra pažymėjęs V. Kubilius, – kritika, padedanti nustatyti kūrinio vertę, buvo labiau interpretacinio nei analitinio pobūdžio (Kubilius, 1986, 112–114). Tačiau šio laikotarpio poezija yra skirtingų idėjinų krypčių, todėl gali būti nevienareikšmiškai sutinkama bei vertinama.

Lietuvių literatūros kritikos procesą, vykusį sovietmečiu, išanalizavusi E. Baliutytė pažymi, kad 8-ojo dešimtmečio pradžioje spaudos tonas šiek tiek kito ir ginti savo pozicijas jau galėjo pavykti ne atvirai, bet kantriai dirbant savo darbą (Baliutytė, 2002, 108). Todėl nagrinėjant vertinimus „Nemune“ svarbu atsižvelgti į du dalykus: *kas* yra recenzentas ir *ką* jis recenzuoja. Šiame leidinyje pastebima recenzuojančių poetų tendencija vertinti vieniems kitus.

Tai dažniausiai jų estetinei, socialistiniam realizmui oponuojančiai idėinei programai artimesni autoriai: pavyzdžiui, G. Cieškaitė recenzuoja V. Rubavičių, S. Geda – G. Patacką, K. Platelį, A. Mikuta – G. Patacką, G. Patackas – A. Grybauską, J. Vaičiūnaitė – A. Verbą. Iš minėtų recenzentų matyti ryškus vyresniosios kartos prieštarinai vertinamą poeziją kuriančių autoritetų (S. Geda, A. Mikuta, J. Vaičiūnaitė) ir avangardiškiausių tuometinės jaunosios kartos kūrėjų (G. Patackas, A. Verba, A. Grybauskas ir kiti) santykis: vyresnieji recenzuoja jaunesnius, pastarieji – savo kartos poetus. Šį santykį būtų galima sieti su recenzentų siekiu pristatyti kintančios poetinės minties sklaidą, keisti visuomenės mąstymą, kad laisvėjanti ar, kitaip tariant, modernėjanti poezija¹ yra nepriimtina – tai formavo leidinio vertybes. Kadangi „Nemune“ tokią poeziją kuriančius autorius dažniau recenzavo ne literatūros kritikai, bet jai pritariantys poezijos kūrėjai, itin neigiami vertinimai žurnale pasirodydavo daug rečiau. O literatūros kritikų pozicija – neišsiskirianti. Savotišką „mokytojo“ funkciją atliekanti „Nemuno“ redakcija įsileisdavo ir neprofesionalių recenzentus (publikacijos pažymėtos prieraišais „Debiutuoja kritikas“, „Jauno kritiko nuomonė“), kai kuriós dažniau šioje skiltyje besireiškusius recenzentes (P. Genevičiūtė, I. Janonytė) aptardavo nevienodo meniškumo ir meistriškumo poetų leidinius, o asmenų, recenzuojančių ideologijai palankią poeziją arba besilaikančių socializmo nuostatas tenkinančių vertinimo kriterijų, publikacijos „Nemune“ yra pavienės.

8–9-ojo dešimtmečių poezijos vertinimą problemišką daro skirtingai suvokiamas kūrybos pagrindas – socialistinės tikrovės atspindėjimas ir bandymai atskleisti individualų pasaulėvaizdį. 8-ojo dešimtmečio kartos poezijai būdingi R. Kmitos išskirti socialistiniam realizmui iššūkius kėlę bruožai: tikrovės transformacija, antirealistškumas ir poezijoje pasirodantis intertekstualumas (Kmita, 2009, 253). „Nemune“ į literatūros lauką įsitraukiantys, nuo socialistinio realizmo doktrinos atsiribojantys debiutantai išskyrė platėjančiu akiračiu: poetai siekė susipažinti su Vakarų Europos, egzilio ar garsiais uždraustais rusų rašytojais. Jie perėmė ir permastė įvairias patirtis, laisvai disponavo filosofijos įžvalgomis, naudojo kultūrinis įvaizdžius – tai kėlė maištą prieš daiktiškąją tikrovę ir darė įtaką poezijos raidai.

„Nemune“ pastebimas dar vienas svarbus aspektas, lėmęs poezijos vertinimą, – tai tradicine laikomos poezijos poveikis moderniam kalbėjimui. Minėtina, kad šiuo atveju literatūros tradicija recenzentų pirmiausia buvo siejama su kūrinio realistiškumu kaip viena esminių anuometinio gero kūrinio sąlygų. Be to, ilgą laiką lietuvių literatūroje buvo jaučiamas atsigrėžimas į lietuvių savimonei svarbų folklorą, aktyvėjo praeities (vaikystės, jaunystės) poetizacija, meditatyvinis gamtiškumas, nutylėjimai, – tokie motyvai, jungiami intelekto, simbolinių prasmų, vyravo kai kurių vyresniosios kartos bei konkrečių, įteisintų poezijos autoritetų (tokių kaip S. Nėris, P. Širvyys) poezijoje, kuri ir tapo mokykla 8-ojo dešimtmečio debiutantui. Masiškai plintantis taip suvokiamos tradicijos gyvybingumas padėjo skleisti vidutiniškai, nesocialiai, įdomesnės potekstės stokojančiai literatūrai, kuri tapo viena pagrindinių 1969–1978 m. „Nemune“ publikuojamų straipsnių temų. Be abejo, tai prieštarauja kitam geros poezijos kriterijui – originalumui. Todėl atsirado recenzentų, kurie poezijos atsinaujinimą išskyrė kaip naują kūrinių kokybę. Pavyzdžiui, apie tai, kad iš kūrinių laukiama nesutramdomo jausmo, besiveržiančio pro tradicijų apribojimus, rašė

¹ *Poezijos modernėjimas* sovietmečio kontekste yra suvokiamas ne tik kaip reiškinio neatitiktis esamoms nuostatoms. Remiantis tyrimui priimtina literatūrologo R. Kmitos samprata, ši sąvoka vartojama poezijos atsinaujinimo, siekio būti inovatyviam (išsilaisvinti iš tradicijos, užčiuopti šiuolaikiškumą, bet kartu išliakyti kūrybingą dialogą su praeitimi) prasme (Kmita, 2009, 26).

I. Janonytė (Nr. 1, 1977), o P. Genevičiūtės nuomone, poezijos knygos turėtų suteikti ką nors naujo, verstį pergaltoti poezijos paskirtį ir esmę (Nr. 12, 1979). Tai savaime oponavo to laikotarpio diskurso tradicijai ir palengva skatino poezijos kaitą.

Jau nuo pokario pabaigos teksto turinys imtas laikyti vienu aktualiausių kūrinių vertę lemiančių veiksmų. Tačiau modernėjanti poezija neretai nepasidavė šiam kriterijui ir recenzentus dažnai nustebindavo: pavyzdžiui, V. Rubavičiaus ar G. Patacko eilėraščiai juos recenzavusiems A. Mikutai (Nr. 1, 1977) ir G. Cieškaitei (Nr. 2, 1982) priminė asociatyvinį šoką keliančius filmus, A. Grybausko poezija recenzentei R. Kanopkaitei (Nr. 1, 1977) kėlė įspūdį, lyg tekėtų žiūrėti pro taikikli į judantį taikinį. Tokie pirmieji įspūdžiai dažnai panašūs: recenzentai ekspresyviai apibūdindavo poezijos dinamiką, netikėtumą ir kitoniskumą, kurį vėliau (ne)užstojo vertinimo etape. Tradicija besiremiantys kūrėjai taip nebuvo sutinkami: dažniau pabrėžiama buvo ištikimybė gimtajam kraštui (S. Jonausko, E. Mezginaitės, P. Panavo poezija), pastovumas (J. Kalinauskas), atsekamos įtakos (D. Kudžimaitė).

Atsinaujanti poezija galėjo būti nevienareikšmiškai vertinama todėl, kad recenzantai ją perskaitydavo skirtingai. Pavyzdžiui, tame pačiame žurnalo numeryje G. Patacko knygą „Duobės danguje“ (1983 m.) ėmėsi vertinti R. Maziliauskaitė ir S. Geda. Vertinimo etape B. Maziliauskaitė teigė, kad poetas yra nusigręžęs nuo auditorijos ir kuria intuityviai, nes „skaitydami G. Patacko knygą netampame nei geresni, nei išmintingesni“ (Nr. 5, 1984). Toks tradicionalistinis vertinimas rodo, kad kūrybos vertė yra susijusi su gebėjimu susitapatinti, suvokti konkrečias tiesas, iš poeto laukiama ištikimybės visuomeniniams įsitikinimams, pastangų aktyviai kreiptis į skaitytoją, kaip tai buvo daroma socialistinio realizmo nuostatomis grindžiamoje pilietinio tipo poezijoje. O S. Geda išskyrė, kad poetas ne viename eilėraštyje prisiekia prie poezijos ištakų, parodydamas ne tik kas gražu ir bjauru, bet ir kas amžina bei kasdieniška (ten pat), – jis priėmė tirštą tekstų asociatyvumą, iracionalizmą kaip sistemą ir tai laikė veržlios poetikos teigiamybe. Iš tiesų, savaime tiesai ištikimoje poezijoje tikrovė transformuojama, ji reikalauja kitokios skaitymo strategijos, t. y. bandymo perprasti eilėraščio struktūrą, metaforiką, o ne pasikliauti siūlomų teksto tematinio lygmeniu. Todėl nestebina, kad, vertindami tokius autorius kaip R. Daugirdas ar A. Grybauskas, recenzentai (pavyzdžiui, V. Baltkus, V. Venclova) pasiduodavo emocijoms ir konstatuodavo vieną iš esminių priekaištų moderniajai poezijai – grėsmę elitinio, nesuprantamo, dekadentinio meno kūrimu.

9-ajame dešimtmetyje, vertinant V. Rubavičiaus ir G. Patacko tekstus, „Nemuno“ recenzijose buvo susiduriama su *antipoezijos* sąvoka. Svarbu pažymėti, kad ją vartojo ideologijai nepaklūstančią poeziją rašantys S. Geda (Nr. 5, 1984) ir G. Cieškaite (Nr. 2, 1982), todėl *antipoezija* netapo priekaištu ar kaltinimu. Recenzijų autoriai ją vertino teigiamai, siejo su maištu prieš madingą svaiciojimą apie humanizmą, dievoiešką – tai deskralizuotos poezijos pagrindas, nuvainikuojantis amžinąsias vertybes. *Antipoezija*, laikoma neatitiktimi tam, kas suprantama kaip tradiciškai gražu ar įprasta, ženklino ir kūrybos modernėjimą.

Vis dėlto negalima teigti, kad 1973–1990 m. „Nemune“ visa atsinaujanti poezija buvo lengvai pripažįstama. Iki 8-ojo dešimtmečio nebuvo galimybių spaudoje konstatuoti kūrybinės ir pasirinkimo laisvės. Nuo šio dešimtmečio pabaigos jaunųjų poezijoje akivaizdžiau nyko socialistiniam realizmui būdingi bruožai, atsiskyta deklaratyvumo kaip nebe šio amžiaus privalumo, imta labiau kreipti dėmesį į kūrinių meninę vertę. Tačiau tuo metu literatūros kritikai ar etatiniai „Nemuno“ recenzentai neretai buvo linkę pateikti atsargų

laisvėjančios poezijos galutinį vertinimą. Pavyzdžiui, R. Karmalavičius apie G. Cieškaitės poeziją rašė, kad kūrybinis savarankiškumas, nežiūrimas idealo ir tikrovės priešinimas, nuolatinis turinio abstrahavimas verčia samprotauti ir ginčytis (Nr. 1, 1976), o R. Genevičiūtės išvada apie V. Rubavičiaus poeziją buvo tokia: „nesinorėtų visažinio tonu tvirtinti, gera tai ar bloga. Ieškojimas, eksperimentas kūryboje visada buvo gyvas, potencialus“ (Nr. 12, 1979). Kitaip tariant, net jei recenzentai teigiamai atsiliepdavo apie poeziją, išlikdavo neapibrėžtumo, kuris leisdavo ją vertinti pačiam skaitytojui.

9-ojo dešimtmečio pradžioje drąsiau prabilta apie autoriaus kūrybinę laisvę. „Nemune“ A. Žalys tvirtino, kad pradedančiam literatui tėra du galimi keliai: tęsti poetinio žodžio plėtojimo tradicijas arba stoti prieš vėją, kurti naujas literatūros konvencijas (Nr. 1, 1982). G. Patackas, recenzuodamas jam artimos estetinės programos bei panašiu metu (1976 m.) debiutavusio A. Grybausko poeziją, prabilo savos kartos balsu ir atspindėjo abiejų kūrėjų laikyseną:

Žmogaus dvasia, pavargusi nuo realybės perkrovų, įbauginta buvusių ir būsimų kataklizmų, prislėgta kasdienybės, bando nusimesti ją varžantį drabužį ir nuolat atsigręžia veidu į antrąją savo pusę: o kas, jei aš padaryčiau šitaip – peržengčiau ribą, spjaučiau į veidą visų gerbiamai ir jau seniai susikompromitavusiai Bendrajai Nuomonei? Ar tai nebūtų išsilaisvinimo pradžia, pradžia šventės, didžiojo žaidimo, kur atsikleistų visa paslėpta žmogaus energija, jo išradingumas, kūryba?

<...> Almis Grybauskas jau seniai žaidžia šį žaidimą, pakludamas pagrindinei jo taisyklei: pamiršk save, savo artimuosius, daiktus, kurie tave sieja su pasauliu, kasdienybę, ipročiais, pamiršk baimę būti nesuprastas ir ženkl drąsiai į naują pasaulį <...>. (Nr. 7, 1984).

Nors tai – trečioji recenzuojamo poeto knyga, apie taisyklių atsisakymą prabilta tik 9-ojo dešimtmečio pradžioje. G. Patackas drąsiai pabrėžė kūrėjo savarankiškumą, kurį įrodo poetas, jo kalboje būta deklaratyvumo. Kitaip nei, pavyzdžiui, S. Geda, G. Patackas neišreiškė tiesioginio vertinimo, tačiau iš esmės pritarė poezijos modernėjimui, siekė pristatyti poeto pasaulėvaizdį kaip artimą anuometiniam „pavargusiam nuo realybės perkrovų“ žmogui. Kūrybos rezultatas rodė, kad į minėtą išsilaisvinimą poezija nevaržomai linko. Artėjant Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo laikui, tai leido recenzijose tvirtiau teigti kūrybinę laisvę.

Galiausiai nereikėtų pamiršti, kad tarp recenzentų (poetų ir literatūros kritikų), dėstančių savą kintančios poezijos sampratą, yra ir auditorijos, kuri renkasi literatūrą, skonis ir supratimas. Jam ilgą laiką įtaką darė socialistiniu realizmu persunkti tekstai. Kai kuriais atvejais, siekdami būti objektyvūs, recenzentai įterpdavo tariamą bendrąją auditorijos nuomonę. Tik vargu ar daugelis recenzentų apklausė auditoriją, prieš bandydami spaudoje sudaryti išpūdį, jog supranta, kokią poeziją skaitytojas labiausiai mėgsta. Štai E. Striaukui (Nr. 4, 1982) ar J. Mačiukevičiui (Nr. 4, 1983) bet kokio pavidalo alogika kėlė nuostabą, pasipiktinimą, todėl jų argumentu tapo tai, kad poezijos modernėjimas trikdė lyrizmo, dainingumo pripratusią didžiąją daugumą skaitytojų, – tarsi poetas turėtų pataikauti jų skoniui. Tačiau modernėjančiai poezijai pritariantiems recenzentams, pavyzdžiui, G. Cieškaitėi (Nr. 2, 1982), I. Janonytei (Nr. 12, 1977), A. Mikutai (Nr. 4, 1975), skaitytojų nuomonė įtakos neturėjo. Minėdami auditoriją, jie dažniau pašiepdavo masinį skonį, nei siūlydavo jo paisyti. Tokiu atveju būdavo remiamasi aiškinimu bei argumentavimu, skirtu žurnalo

auditorijai, o skaitytojas būdavo įvardijamas kaip kūrybos bendraautoris (t. y. nesilaikyta oficialiosios pozicijos, kuri auditoriją ilgą laiką traktavo kaip vieną nuomonę turintį monolita). Tad galimybės suvokti laisvėjančią poeziją nebuvo nuvertinamos, skatintas individualus santykis su daugiaprasme poezija. Tokio pobūdžio recenzijos, ko gero, tvirčiausiai teigė literatūros atsinaujinimo vertę.

Taigi 8–9-uoju dešimtmečiais žurnale „Nemunas“ daugiau dėmesio buvo skiriama meninio žodžio laisvėjimui, jo atsinaujinimui, o ne ideologiškai angažuotai poezijai aptarti. Reikšminga, kad šiame žurnale modernesnę poeziją kuriančius autorius dažniau nei kritikai ar etatiniai leidinio recenzentai į literatūrą palydėdavo ir vėliau aptardavo poetai. Viename laisviausių sovietmečio leidinių pastebimas vyresniosios kartos ir anuometinės jaunosios kartos kūrėjų santykis: vyresnieji recenzuoja jaunesniųjų, pastarieji – savos kartos poetų kūrybą. Šį santykį galima sieti su kintančia kritikos kalba ir recenzentų siekiu keisti visuomenės įsitikinimą, kad modernėjanti poezija yra nepriimtina. Taip „Nemune“ buvo rečiau sudaromos sąlygos neigti atsinaujinimą. Tariamais skaitytojų skonis, kuris būdavo įtraukiamas į recenzijas, tapo tik argumentu susilpnėjusios tradicinės poezijos vertei kelti. Todėl „Nemune“ griežtos kritikos laisvėjančios poezijos atžvilgiu nepastebima – ko gero, ji išryškėtų lyginant kelių anuometinių kultūrinių leidinių recenzijas.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Baliutytė E. (2002). Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika 1945–2000. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kmita R. (2009). Ištrūkimas iš fabriko: modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus 7–9 dešimtmečiais. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kubilius V. (1986). Aksiologinis požiūris į literatūros kūrinį // Lietuvių literatūra šiuolaikinėmis socializmo sąlygomis. Vilnius: Vaga, p. 88–118.
- Streikus A. (2008). Ideologinė literatūros ir meno cenzūra Lietuvoje 1956–1972 m. // Kultūros aktualijos, Nr. 1 (60), p. 37–39.
- Tūtlytė R. (2006). Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita. Vilnius: Gimtasis žodis.

Neringa Butnoriūtė

THE PECULIARITIES OF SHIFTING POETRY ASSESSMENTS IN “NEMUNAS” MAGAZINE REVIEWS (1973–1990)

Summary

The article presents the editorial and critical practices in the magazine “Nemunas” from 1973 till 1990. Under discussion are critical and editorial strategies in a field of Lithuania poetry. This magazine represented the attitudes towards gradually modernized poetry, dominating aesthetic but not ideological values and new methods in critical reviews.

The young generation poetry aspect is also discussed, arguing that the relationship between the old and the new in contemporary Lithuanian poetry faced conflicts between generations and problematic relationship with poetry readers. The main motive in editorial strategies was towards modernization of Lithuanian poetry and getting liberation from the ideological doctrines of socialist realism.